

Látókör

Kisida Erzsébet

Az ifjúság védettsége

A gyermekek személyiségének fejlődése az érettség szintjének függvényében sajátos jogi védelmet követel. A szülők és a pedagógusok számára fontos az ezt garantáló jogi szabályozás megismerése és alkalmazása.

A gyermek fejlődésének különböző szakaszaiban az érettség különböző fokain halad előre, de fejlettsége nem éri el a felnőttek szintjét. A fiatalok mentális és fizikai fejlődésének folyamata előremutató, de a felnőtté válásáig nem képes ügyei önálló vitelére. Ebben a periódusban gondolkodása nem felelős, értékítélete, döntései nem érettek, nincs meg az élettapasztalata, amely szükséges a helyes életvezetéshez. A gyermek fejlődésének az átmenetiségét nemcsak a szülők, a család, a pedagógusok, a szűkebb és tágabb társadalmi környezet fogadja el (esetleg nem fogadja el), hanem védettségét a gyermekek, a fiatalok személyek érdekében a jogszabályok is biztosítják.

A jogszabályok kettős célt szolgálnak: biztosítják az általános, a minden emberre kiterjedő, minden személyt megillető védettséget, és a fiatalokra vonatkozóan külön védelmet jelentenek.

Minden jogág, a törvénykönyvek, a kódexek a saját jogterületükön megadják az emberi méltóságból fakadó, az emberi életet, a testi épséget érintő, a vagyoni, anyagi oltalmat biztosító jogvédelmet az állampolgárok számára.

Így a *polgári törvénykönyv* az állampolgárok, az állami és a gazdasági szervezetek, valamint a személyek vagyoni viszonyait szabályozza, védi a személyhez fűződő jogokat. Ebbe a körbe vonja a személyi szabadság jogellenes korlátozása, a lelkiismereti szabadság, a testi épség, az egészség, a becsület, az emberi méltóság, a jó hírnévhez való jog stb. védelmét is.

A *büntető törvénykönyv* a bűncselekményeket bünteti: többek között az emberi életet, a testi épség elleni cselekményeket, a magánlaksértést, becsületsértést, a személyi szabadság, az emberi méltóság elleni cselekményeket stb. A házasság, a család és az ifjúság elleni, a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket is bünteti a törvény.

A jogi normák megsértése esetén természetesen mindkét jogág a saját normarendszeréből fakadó védelmet biztosítja:

- a polgári jog a sérelmes helyzet megszüntetését, illetve kártérítést helyez kilátásba,
- a büntetőjog büntetéssel sújtja az elkövetőt, ezzel kívánja a további jogsértéseket megakadályozni.

A *polgári törvénykönyv* az említett szabályokat megelőzően rögzíti azt a kötelező erejű megállapítást, hogy az ember *jogalany*. Ebből fakadóan minden ember *jogképes*, jogai és kötelezettségei vannak. A jogképeséget korlátozni, akadályozni nem lehet. A *cselekvőképesség* is az ember személyéhez kötődik. Tartalma az, hogy a cselekvőképes személy maga köthet szerződést vagy tehet bármely

jognyilatkozatot. A szerződő feleknek a jogi aktusokhoz érett személyiséggel kell rendelkezniük. A tudatlanságból, a tapasztalatlanságból eredő joghátrány kiküszöbölése végett, a fiatalokkal rosszhiszeműen fellépő személyekkel szembeni védelem okából és minden egyéb, kiskorúakat érintő joghátrányt megelőzendő rendelkezik a *polgári törvénykönyv*. A kódex három kategóriát különböztet meg:

Cselekvőképtelen az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be. A cselekvőképtelen személy jognyilatkozata semmis, nevében a törvényes képviselője jár el.

Korlátozottan cselekvőképes az a kiskorú, aki a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadik életévét még nem érte el. A korlátozottan cselekvőképes személy jognyilatkozatának érvényességéhez szülője (a törvényes képviselője) beleegyezése vagy utólagos hozzájárulása szükséges. (Ez alól az általános szabály alól vannak kivételek. Például megkötheti a napi, kis jelentőségű szerződéseket: újságot vesz, bevásárol stb.)

Cselekvőképes az a személy, aki a tizennyolcadik életévét betöltötte. A cselekvőképes személy maga köthet szerződést vagy tehet más jognyilatkozatot. Tehát „teljes értékű emberként” maga jár el az ügyeiben. A tizennyolc év alatti személy is cselekvőképesé válik, ha házasságot köt.

A *büntető törvénykönyv* is tartalmaz a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályokat:

A tizennegyedik életév alatti gyermeknek nincs meg az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége, ezért cselekményeiért nem vonható felelősségre.

Fiatalkorúak azok a személyek, akik a tizennegyedik életévüket betöltötték, de a tizennyolcadik életévüket nem érték el. Ők felelnek a tetteikért a bíróság előtt. De, mivel tudati érettségük nem éri el a felnőttek szintjét, így rájuk külön szabályokat is előír a *büntető törvénykönyv*.

A fiatalkorúval szemben alkalmazott *büntetés* vagy *intézkedés célja* elsődlegesen az, hogy helyes irányba fejlődjék, és a társadalom hasznos tagjává váljék. Büntetést csak akkor szabad kiszabni a fiatalkorúval szemben, ha az intézkedés alkalmazása nem vezetne célra.

Javítóintézeti nevelést akkor rendel el a bíróság, ha a fiatalkorú személy eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges.

A fiatalkorúak szabadságvesztését a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében kell végrehajtani.

A felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt, a próbára bocsátott, a feltételes szabadságra bocsátott és a javítóintézetből ideiglenesen elbocsátott fiatalkorú személy *pártfogói felügyelet* alatt áll.

A *családjogi törvény* megfogalmazza a kiskorúnak a családban betöltött helyét, szerepét, a szülőknek a gyermekért való felelősségét. A szülő a saját szükséges tartásának rovására is köteles megosztani kiskorú gyermekével azt, ami közös eltartásukra rendelkezésre áll. A gyermeket gondozó szülő a tartást természetben teljesíti, a külön élő szülő pedig gyermektartásdíjat fizet.

A kiskorú gyermek *szülői felügyelet* alatt áll. E körben a szülők kötelessége, hogy a gyermeket gondozzák, tartásuk, és elősegítsék testi, értelmi és erkölcsi fejlődését.

A gyermekétől külön élő szülő joga és kötelessége, hogy gyermekével kapcsolatot tartson fenn, vele rendszeresen találkozzon.

A munka törvénykönyve a munkaviszonyt és a vele összefüggésben levő jogviszonyt szabályozza. E szabályozás is tekintettel van a fiatalokúakra. Ebből fakadóan speciális szabályokat alkotott. A legfontosabbak a következők:

- munkaviszonyba az léphet, aki a tankötelezettségét teljesítette,
- fiatalokú – ebben a vonatkozásban a tizenhat és tizennyolc év közöttieket – nem szabad olyan munkára alkalmazni, amely testi alkatára, illetve fejlettségére tekintettel rá hátrányos következményekkel járna,
- a fiatalokúkat nem szabad éjszakai munkára igénybe venni; ettől eltérni nem lehet,
- a fiatalokúkat nem lehet túlmunkára kötelezni,
- a fiatalokú munkavállalót évente öt munkanap pótszabadság illeti meg.

Mindezek a fiatalokúakra vonatkozó törvényi rendelkezések a fiatalokúak érdekét szolgálják.

A jogszabályok önmagukban csak a törvényi lehetőségek, amelyeket szükséges ismerni, és életre kell hívni, élni kell a bennük rejlő lehetőségekkel.

A jog nem tudása egyetlen esetben sem mentesít a felelősség alól.

A jogszabály adta lehetőségeken túlmenően a fiatalokúak egészséges szellemi és erkölcsi fejlődését is elő kell segíteni. Ehhez nemcsak az szükséges, hogy ismerjék a fiatalokúak az erkölcsi normákat, hanem magukévá kell hogy tegyék azokat, és aszerint éljenek.

A jogok gyakorlása sem azt jelenti, hogy az egyik embernek csak joga van, a másoknak pedig az a kötelessége, hogy a mások jogait tiszteletben tartsa. A jog és a kötelesség ugyanazon a síkon, a két ellentétes póluson nyugszik. Az egyik ember addig a pontig gyakorolhatja a jogait, ameddig azt a másik ember jogainak sérelme nélkül teheti. Más megközelítéssel: Ne tedd másnak azt, amit magadnak sem kívánsz. Ennek az egyensúlyi helyzetnek a felbomlása általában az emberek érdeksérelmét vonja maga után.

A gyermekért való felelősség a szülő, a pedagógus és a társadalom együttes joga és kötelessége. Életet adni, gyermeket vállalni nemes és felelősségteljes feladat. Azonban a szülők sok esetben nem tudatosan, hanem ösztönösen nevelik a gyermekeiket. Sok szülő úgy véli, ha gondozza, táplálja, eltartja a gyermekét – közben időnként elmondja neki, hogy „légy jó!” – ezzel a nevelési kötelezettségének is eleget tett. Az iskolában oktatják a gyermeket – így minden rendjén van –, nyugtatja magát a szülő, az a szülő, aki nem iskolázott, vagy nem tulajdonít jelentőséget – eltérő okokból – a gyermeke nevelésének, erkölcsi fejlődése elősegítésének. Más szülők esetében a nevelés abból áll, hogy viselkedésre tanítják a gyermeküket. Legyen kedves, udvarias, előzékeny stb. Nem tudják, nem tudatosítják, hogy ezek csupán formai elemek ahhoz a tartalmi követelményhez képest, hogy a gyermekből korrekt jellemű felnőttet, tisztességes embert kell formálniuk. Olyan embert, aki helytállásra kész, aki állhatatos a jóban, követi a jót és elutasítja a rosszat.

Az oktatás, azaz a tananyag átadása pedagógiai tevékenység. A nevelés a szülő, a pedagógus tevékenysége, amely nem független a társadalom hatásaitól. Összehangolt, folyamatos munka. Az állandó értékeket, a stabil értékrendet nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is át kell adni az ifjúság számára. A felnőttek példamutató magatartása nagyobb erejű, mint az erről való beszéd.

A nevelés során elsajátított helyes értékrend, a jó irányban kialakított életvezetés, a megalapozott normarendszer biztos támasz a fiatal számára, hogy el ne vesszen a bizonytalanságok úvesztőjében.

A tanár nevel, ezért fontos annak a szemléletnek az elsajátítása, elmélyítése és követése, hogy ismerje fel és fejlessze a gyermekben mindazt, ami jó, háttérbe szorítsa mindazokat a tulajdonságokat, jellemvonásokat, amelyek a rossz irányba vezetnek. Tegye ezt hittel, szakismerettel, a legjobb tudása szerint, lelkiismeretesen és emberséggel.

A társadalom felelőssége a gyermekekért, az ifjúságért, hogy az intézményrendszereit olyan módon alakítsa ki és működtesse, hogy ne csupán formai szempontoknak feleljenek meg, hanem tartalmukban, tevékenységükben is az oktatás, a nevelés szolgálatában álljanak.

A jogszabályok biztosítanak ugyan jogvédelmet, de azokat meg kell előbb ismerni ahhoz, hogy hasznosíthassa az állampolgár. A jogszabály sok esetben nem direkt módon és nem megelőzéssel nyújt védelmet, hanem csak utólagos *korrekciót*, *kompenzálást* tesz lehetővé. A *megelőzés*, a *prevenció* viszont megkívánja a fiatalokúak felkészítését, a személyiség fejlesztését, az egyén stabilitását. Az egyént képessé kell tenni arra, hogy tudja értékelni: mi szolgál a javára, illetve mi okozza a veszét, továbbá szilárdan ellentmondjon azoknak a hatásoknak, amelyek számára károsak. Ez még fokozottabb munkát kíván abban az esetben, ha a minden jelenség iránt nyitott ifjúságot kell jó irányba befolyásolni.

Korunk ifjúságát leginkább a *kábítószer és az AIDS veszélyezteteti*. A „XX. századvég, XXI. századelő pestise” elsősorban prevenciót, megelőzést, nevelést kíván, mert a veszély mindenkor, mindenhol jelen van, és csak erős jellemű, tudatos ifjúság állhat ellen neki. Tudatosítani kell, hogy aki gyengének bizonyul, az egészségre és intellektuálisan egyaránt elveszett, mert a folyamat visszafordíthatatlan. Nem drámai szavak és nem pánikszzerű megközelítés ez, csupán azért tűnik annak, mert – a gyakorlat erre utal – nem veszik komolyan a veszélyt sem a fiatalok, sem a felnőttek, de még a szakmai szervezetek, intézmények sem.

A *büntető törvénykönyv* 282. paragrafus a kábítószerrel való visszaélést büntetni rendeli. Meghatározza azokat a magatartási formákat is, amelyekkel a cselekmény elkövethető: természetével, előállítással, megszerzéssel, tartással, kínálással, átadással, forgalomba hozatallal, az országra való behozással, innen való kivittel, az országon való átvittel, valamint a kereskedéssel. (Bármely cselekvés akár önmagában, akár passzív magatartással, például a kábítószer tartásával – megvalósítja a bűncselekményt, annak is a súlyosabb formáját, a bűntettet.)

Az említett magatartási formákhoz még egy feltételt is szab a törvényhozó, konkrétan azt, hogy az elkövető a *hatósági előírások megszegésével* követi el a tettet.

Súlyosabb büntetést helyez kilátásba a törvényhozó; ha a bűncselekményt fiatalkorú vagy gyermekkorú személy felhasználásával követik el, illetve az elkövetés során fiatalkorú vagy gyermekkorú személy jut kábítószerhez. Ennek a törvényi rendelkezésnek a célja nem más, mint a fokozottabb védelem a gyermekkorú és fiatalkorú személyek érdekében.

A *büntető törvénykönyv* 283. paragrafusa büntetni rendeli azt a felnőtt korú személyt, aki tizenhét év alatti személynek – fiatalkorúnak – kábító hatású anyag vagy szer káros élvezetéhez segítséget nyújt vagy őt arra rábírni törekszik.

A jogszabályok stabilak, a törvény a súlyos büntetés kilátásba helyezésével próbálja a visszatartó erőt, hatást elérni.

A jogszabályi védettség mellett a valóságos helyzetet az 1. táblázat tükrözi.

1. táblázat – A nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak száma¹

Okozati jelleg	1989	1990	1991	1992	1993
Környezeti	48 613	45 490	47 490	48 084	50 711
Magatartási	22 635	22 893	24 503	25 993	26 166
Anyagi	56 403	103 540	167 657	227 553	222 762
Egészségi	2 346	2 832	3 249	3 483	4 175
Összesen	129 997	174 755	242 881	305 113	303 814

A táblázat csak a nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak számát jelöli, a nyilvántartásban nem szereplők – számukat nem bátorkodom megbecsülni – ennél sokkal többen vannak.

Az okokat és az összefüggéseket vizsgálva tudnunk kell, hogy az egész világ – a fegyverkereskedelem mellett – a kábítószer-kereskedelem a legnagyobb üzlet. Olyan nemzetközi maffiák fonódtak össze, amelyekkel egyik állam rendőrsége sem képes felvenni a harcot.

Meg kell állapítanunk, hogy az ifjúság ezzel összefüggésben nem tudatosítja a veszélyt, nincs felkészítve a védekezésre, a veszély elhárítására, a következményeket sem ismeri, és még annak sincs tudatában, hogy erről az ösvényről nincs visszaút.

2. táblázat – Gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetők száma²

Elkövetők	1989	1990	1991	1992	1993
Gyermekek	3 723	3 744	4 240	4 492	4 128
Fiatalkorúak	9 661	12 848	14 307	15 476	15 005

A gyermekkorú és a fiatalkorú bűnelkövetők száma együtt 1993-ban meghaladja a 19 ezret.

A fel nem tárt bűncselekmények száma még növeli a bűnesetek mennyiségét.

A gyermekek, a fiatalok magatartása részben menthető. Fizikai és mentális fejlődési folyamatukból fakadóan sok jelenséget még nem képesek összefüggésiben értékelni, így ezt sem. Az ifjúság nevelésének felelőssége alól viszont nem mentesülnek sem a szülők, sem a pedagógusok, sem a társadalom.

A cselekvési programhoz megvannak a jogszabályok. A világ gyermekeiért felelősséget vállaló nagy tekintélyű politikusok és államférfiak, amikor a gyermek jogairól szóló nemzetközi New York-i egyezményt megalkották, nem feledkeztek meg erről a védettségről sem. Az egyezmény 33. cikkelye kimondja: a részes államok megtesznek minden alkalmas intézkedést, ide értve a törvényhozási, közigazgatási, szociális és nevelésügyi intézkedéseket arra, hogy megvédjék a gyermekeket a kábító- és pszichotrop szerek tiltott fogyasztásától, és megakadályozzák a gyermekek felhasználását e szerek tiltott előállításában és kereskedelmében.

Hazánk 1991-ben csatlakozott az ENSZ New York-i gyermekjogi egyezményéhez és törvénnyel hirdette ki azt. Ez az aktus azt is magában foglalja, hogy a nemzetközi egyezményben írt normákat magunkra nézve kötelezőnek fogadjuk el. Ezért a közoktatási törvény előkészítése során (és minden gyermekeket érintő jogszabály alkotásakor most és a jövőben) a jogszabály készítőjének figyelemmel kellett és kell lennie az egyezményre.

¹ A Népjóléti Minisztérium ifjúságvédelmi tájékoztatója.

² Az Országos Rendőr-főkapitányság statisztikai adata.

A közoktatási törvény egyértelművé teszi, hogy a tanuló az iskolával tanulói jogviszonyban áll. Ebből a jogviszonyból fakadóan speciális jogok és kötelezettségek illetik meg mind a tanulókat, mind a pedagógusokat, illetve az intézményt. Ebből csupán a tanulók egészséges szellemi és erkölcsi fejlődését elősegítő szempontokat emelem ki:

A tanulóknak joga, hogy biztonságban és egészséges környezetben oktassák, valamint az, hogy személyiségét, emberi méltóságát és jogait tiszteletben tartsák. Kötelessége – többek között –, hogy óvja saját és társai testi épségét, egészségét, tiszteletét és megbecsülést tanúsítson nevelői, tanárai iránt.

A jogok és a kötelességek úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint a fizikai biztonság és a szellemi értékek együttes feltételei.

A közoktatási törvény végrehajtási rendelete, a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet 6. paragrafusa kimondja, hogy az oktatási intézményekben, továbbá az oktatási intézményeken kívül a tanulók részére szervezett rendezvényeken *tilos a szervezetre káros élvezeti cikkek árusítása és fogyasztása*. Ez a rendelkezés önmagában még nem tenné teljessé a védelmet, de ugyanez a paragrafus azt is kimondja, hogy az iskoláknak, a kollégiumoknak különös figyelmet kell fordítaniuk a szenvedélybetegségek megelőzésére. A jogszabályból kitűnik, hogy ez a tevékenység nem szűkül be az iskola, a kollégiumi élet keretei közé.

A feladatellátás mikéntjét a jogszabály nem határozza meg, hiszen ebben az esetben igen szűk keretek közé szorítaná a cselekvési lehetőségeket. Ezért az intézmény pedagógusai és a szülők, valamint a hozzájuk kapcsolódó szervezetek együttműködését szükséges kialakítani.

Az intézmények működéséről szóló, fent jelzett miniszteri rendelet úgy szabályozza a tevékenységet, hogy a pedagógusok és más alkalmazottak által ellátott gyermek- és ifjúságvédelemmel kapcsolatos feladatok összehangolása az *ifjúság-gondozó feladata*.

Az ifjúság-gondozó kapcsolatot tart és együttműködik a szülőkkel, a szülői munkaközösséggel és a jogokkal felruházott *diákönkormányzatokkal*.

Az *iskolaszék* széles körű lehetőségekkel (és jogosítványokkal) felruházott szervezet. Jelentőségét az adja meg, hogy hárompólusú (a szülők, pedagógusok, fenntartó azonos számú képviselőből álló közössége) és hármas jellege miatt a legtöbbet teheti az együttműködés előmozdítására: akár döntésre készíthet elő egy-egy értékes programot.

Az ifjúságtól működő szervezeteknek nemcsak vállalniuk kell a tudatos, célra irányított feladatot, hanem úgy kell kidolgozniuk és átadniuk az ifjúság számára a cselekvési programot, hogy ne direkt módon hasson, hanem indirekt módon érjen célba: pozitív szemléletmód kialakításához vezessen. Az ifjúság úgy fogadja a jó irányba való befolyást, hogy az belesimuljon a mindennapi tevékenységek rendjébe, a napi gondolkodással, cselekvéssel együtt hasson.

A személyiség kiépítése, a jellem kialakítása nevelési feladat. Ez fáradtságos, hosszú folyamat. Nehezebb, mint a rövid, direkt ráhatást ígérő, akció programok. A cél az, hogy a sokirányú törekvés embert formáljon a gyerekekből. Ezt nagy felelősséggel kell tennünk, mert nem kevesebb, mint a XXI. század embere (a szó legnemesebb értelmében), a jövő társadalma a tét.